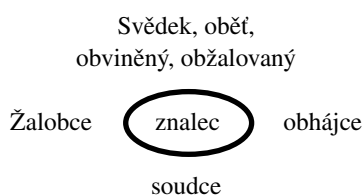

ZNALEC A ATMOSFÉRA SOUDNÍHO LÍČENÍ

Příspěvek z mezinárodní konference absolventů studia technického znanectví, odborná sekce Analýza dopravních nehod, oceňování vozidel, strojů a zařízení. Kongresové centrum Brno, 21.–22. ledna 2005.

Součástí našeho právního řádu je vymezení základních pojmů souvisejících se zásadami soudního řízení, který obsahuje definici soudu, účastníků řízení, postupy a jednotlivé úkony. Blížeji neobsahuje však již další neméně důležité souvislosti týkající se procesu myšlení a rozhodování soudce, státního zástupce či znalce, působení řady vlivů na přípravu na jednání včetně vzniku různých možných omylů v rozhodování, nespécifikuje atmosféru soudního líčení a komunikaci, jejíž spektrum je velmi různorodé a složité, významně ovlivňující nejen průběh jednání a vyjadřování, ale působící i na různé aspekty chování.

Situace soudního projednávání věci je spjata s **procesem komunikace vysoké intenzity** v atmosféře soudního líčení mezi zúčastněnými stranami, kterými je soudce, obhájce, žalobce, svědek, oběť, obviněný, obžalovaný a **znalec**.

Všechny tyto okolnosti, vzájemná interakce a komunikace ovlivňují průběh soudního líčení. Každý účastník tohoto jednání má přiřazenou určitou roli, která stylizuje jeho chování, jednání, vystupování i komunikaci. Atmosféra soudního líčení je však ovlivněna nejen těmito prvky, ale objektivními aspekty sociálního působení prostředí včetně prvků procedurálních (jednacích předpisy, oslovení, oděv, signa, aj.) a prvků subjektivních, vyplývajících z osobností výše zmíněných účastníků jednání: vystupování, komunikace a stylizace chování. Působivost soudního líčení je umocňována i ritualizací chování, jejímž nositelem je zpravidla soudce, jehož vysoká autorita je ovlivněna jeho znalostmi, zkušenostmi, schopnostmi a uměním jednání vést a řídit. Obdobné postavení a chování se očekává od všech účastníků řízení z hlediska role, kterou zastávají, kteří rovněž ovlivňují atmosféru soudního líčení. V přijetí a stylizaci do přiřazené role jsou ale významné rozdíly ovlivněné např. motivací a mírou zaujetí pro věc, která do atmosféry soudního líčení vnáší buď prvky ofenzivnosti, která podle míry intenzity projevu a přítomnosti různých emocí a zaujetí může oscilovat od vyvolání pozornosti a zájmu až po situaci blízkou sekundární viktimizaci přítomné oběti, vyznačující se buď přílišnou direktivitou, nebo naopak defenzivností, roztržitostí nebo ukvapenou jednoznačností. Atmosféra soudního líčení není vždy stejná, mění se v závislosti na konkrétním případě a podle osobností zúčastněných, ale i podle míry tradicionalismu. Podle tohoto kritéria se atmosféra

soudního líčení dělí na **civilní**, tj. s určitým omezením významu role soudce, vyznačující se větší neformálností a vysokým využitím moderní techniky, a **tradicionalistickou**, která se vyznačuje všemi typickými prvky ritualizovaného průběhu s prvky direktivity.

Soudní líčení ovlivňují nejen osoby, které líčení vedou, ale všichni zúčastnění.

Specifické postavení má znalec. Jeho postavení je vymezeno zákonem, znalecký posudek je jedním z důkazních prostředků a z toho vyplývá celá řada dalších souvislostí vztahujících se k osobě znalce: v první řadě je to odborná způsobilost, vysoká odborná erudice, znalosti a dovednosti, schopnost analytického myšlení a racionálního posuzování, schopnost sebeprosazení, schopnost zvládat emoce, intuice a vysoká frustrační tolerance a odolnost vůči životním zátěžovým situacím a v neposlední řadě i **technika znalecké práce**, která je do značné míry ovlivněná osobnostními rysy znalce, spočívající v nutnosti stálého studia řady technických možností (*u technických oborů*), které nabízí stále nové a rychle se vyvíjející technologie a kriminalistické metody a nutnost korekce těchto postupů pomocí utváření **společného názoru znalců**.

Znalec je stejně jako ostatní účastníci samostatným a nezávislým činitelem, ale i součástí soudního řízení, ale protože jeho znalecký posudek je často jedním z nejdůležitějších důkazních prostředků, jehož vypracování se opírá o řadu předpisů, znalostí a závěrů z provedených experimentů, které se mohou měnit, vyvíjet a upravovat, je nutná určitá konzultace společného názoru na věc, tj. na popis, průběh nebo výklad užitých metod a postupů vedoucí současně i k vytváření odborné tradice a vzájemné sounáležitosti jako specifického společenství specialistů v určité oblasti.

Postavení znalce v průběhu soudního líčení je označováno jako **proces komunikace vysoké intenzity**. Znamená to, že se od znalce očekává vysoký výkon v podobě výpovědi, tj. kvalifikovaných odpovědí na kladené otázky soudce, které znalec nemusí vždy předjímat.

V této situaci musí docházet k velmi rychlé aplikaci všech dostupných vědomostí a znalostí a k aktuálnímu spojení teorie s praxí. V průběhu soudního líčení jsou však dotazování i svědci, poškození, obžalovaní či obvinění, jejichž výpověď může být jistou konfrontací ve vztahu ke znaleckému posudku a k výpovědi znalce. Zde se mohou však vyskytnout i různé paměťové chyby, které jsou naprosto přirozeným projevem fungování paměti zvláště v případech, kdy od události k soudnímu projednávání uběhla delší doba. V této situaci může docházet k nepřesné reprodukci uchovaných vzpomínek v paměti a ke vzniku tzv. *klamných vzpomínek*. Podle toho, jak tyto vzpomínky vznikají, jak jsou

vybavovány, ale i za přítomnosti a působení různých vlivů tak vzniká např. :

- uvědomovaná vzpomínková mezera,
- neuvědomovaná prostá vzpomínková mezera,
- vzpomínková mezera neuvědomovaná, vyplněná jiným obsahem,
- vzpomínky s časovými posuny,
- obsahově rozšířená vzpomínka aj.

Kromě těchto chyb vznikají i další chyby a omyly, které se mohou objevovat v oblasti:

- slovní fixace a verbalizace vzpomínky,
- vliv emocí a působení stresu při výpovědi,
- vliv sugesce,

Všechny tyto chyby se mohou vyskytovat jednotlivě, ale i v kombinacích a jsou zcela neúmyslné, často neuvědomované ani samotným vyslychaným. Proto je vždy k dispozici znalecký posudek, který je přečten a znalec posléze odpovídá ještě na další otázky. Tím se předchází chybám v důsledku vynechání některé z důležitých podrobností nebo v důsledku modifikace obsahu, které jsou způsobovány dotvářením obsahu sdělení vyslychajícího a mohly by vést k mylnému utváření názoru na danou věc.

V řadě situací znalec nikdy předem neví, jak se bude odvíjet atmosféra soudního líčení, se kterými osobami se poprvé setká a jaké otázky mu budou položeny. Často se zde poprvé setká s obětí, poškozeným či obviněným nebo obžalovaným, s obhájcem, často nezná styl řízení soudního líčení soudcem. Proto kromě chyb, které byly uvedeny, se mohou objevovat i chyby další, vyplývající z **personální a sociální percepce**. Všechny objekty a události jsou percepčně strukturovány podle různých vlivů, které člověk preferuje, a podle významu, který jim propůjčuje mezilidská komunikace. Vnímání, *percepce*, je podmíněno sociálně, za účasti interakce a komunikace s důrazem na osobní zkušenosti, což se projevuje v *selektivitě, fixaci, organizaci a akcentaci* ve vnímání skutečnosti. Z toho vyplývá závislost lidského vnímání tak, že mezi vnímaný objekt a subjekt, který je vnímán, je postaven sociogenní filtr vyjadřující sociální podmíněnost vnímání.

V interpersonální percepci se objevují i chyby další, objevující se bezděčně, spontánně a neuvědomovaně. Uvolňované emoce mohou mít další vliv na průběh, intenzitu a charakter probíhající komunikace, kde se objevuje opět celá řada neverbálních projevů dodávající danému projevu další řečový kontext.

Mezi jedny z nejcharakterističtějších chyb z oblasti interpersonální percepce patří:

- implicitní* (privátní) *teorie osobnosti*, které nejsou založeny na racionální úvaze a subjektivně nebo intuitivně ovlivňují utváření názoru na danou osobu,
- haló efekt*,
- první dojem*,
- idiosynkrázie*, tj. přecitlivělost až nesnášenlivost vůči některým projevům vnímané osoby, které vyvolávají podrážděnost a negativismus,
- Pygmalion-efekt*, kdy předjímaná očekávání o protějšku ovlivňují faktické chování,
- sociální stereotypizace* neboli *schematizace*, kdy podle některých dominantních znaků osob dochází k vytváření iracionálních úsudků o jejich vlastnostech,

- efekt první (poslední) informace*, která utkví v paměti.

Chyby ve vnímání nejsou novinkou, proto je nutno jim čelit odbornou profesionální kontrolou. Jednou z možností je tzv. *antiselektivita*, tj. vyhledávání nových, jiných, odlišných informací o skutečnosti nebo jevu, které mohou být i v rozporu s původním názorem. Odbornou konzultací, řešením lze vědomě dospět ke korigujícímu pohledu na problém. Každý však volí cestu jinou, v běžném životě to funguje tak, že udělá-li si člověk názor na věc, vnímá citlivěji ty informace, které tento názor potvrzují.

Významnou úlohu v celkovém vystupování, komunikaci i atmosféře soudního líčení sehrává zejména neverbální komunikace. Rozumí se jí nejen gestika, mimika, posturologie a proxemika, ale především také paralingvistika, artefakta, kinezika a oční pohledy a oční kontakt.

Neverbální komunikace má nesporný vliv zejména na:

- posílení sebeprosazení a osobního působení,
- prezentaci svých schopností,
- zvládnutí emocí, tenzí a nervozity,
- ovlivňuje míru akceptace vlastního stanoviska,
- napomáhá korigovat vlastní projev,
- umožňuje pozitivně působit na okolí,
- umožňuje projevit dominanci,
- posiluje a rozvíjí pozitivní vztahy,
- umožňuje komunikovat efektivně, důrazně a přesvědčivě atd.

Komunikace verbální, bohatá slovní terminologická zásoba, pohotovost a vyjadřovací schopnosti včetně komunikace neverbální tvoří další důležitý potenciál znalce ovlivňujícího atmosféru soudního líčení a celkový průběh jednání.

Nezbytnou součástí každé komunikace jsou interakce, které komunikaci předcházejí a zahajují. Interakce jsou součástí sociálního chování, které regulují a různě ovlivňují. Interakce se uskutečňují i mezi osobami, které se neznají, mají vliv na míru sociální přitažlivosti nebo odpudivosti atd. Velký význam zde sehrává podobnost postojů, hodnot, podobnost nebo odlišnost nejrůznějších osobnostních charakteristik apod. Interakce probíhají tváří v tvář nebo na dálku, mohou být krátkodobé nebo dlouhodobé, pravidelné nebo jednorázové, odehrávají se vždy v určitém kontextu, který může vždy tyto účastníky ovlivnit. Tyto interakce se uskutečňují a probíhají mezi všemi účastníky soudního líčení a často ještě předem, při zpracovávání znaleckého posudku. I znalec se musí stylizovat do určité role, která je postupně internalizována, tj. vnitřně přijata a slouží k regulaci vlastního chování. Součástí internalizace role je i srovnávání očekávání znalce a jeho vlastního přínosu ve vztahu ke skutečnosti, kterou vnímá. Tím se rozumí nejen kvalita zpracovaného posudku, ale i jeho prezentace, vyjadřování, celkové osobní působení a interakce s dalšími účastníky jednání.

Další aspekty interakce a komunikace v průběhu soudního líčení jsou směřovány ve vztahu k oběti či poškozenému, obhájci, státnímu zástupci. Každý z těchto zúčastněných zaujímá jinou roli, od které se odvíjí vznik různých interakcí, komunikace a chování. Každá z těchto rolí je specifická. Jejich poznání, schopnost empatie a racionálního posouzení je důležitým prvkem v práci znalce posilující jeho nezávislost a profesionalitu.